

VÖRÖSMARTY MIHÁLY LENGYEL IRODALMI ANTOLÓGIÁK TÜKRÉBEN

Vörösmarty neve a lengyel irodalomban már saját korában sem volt ismeretlen, annak ellenére, hogy az 1830/40-es évek a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok szempontjából úttörő korszaknak számít. A két költőóriás, Mickiewicz és Vörösmarty személyesen sohasem találkozott, de Kertbeny Károly közvetítésének köszönhetően tudtak egymásról.¹ Kertbeny arról is értesít, hogy a lengyel költő a korabeli magyar irodalomból leginkább Vörösmarty iránt mutatott érdeklődést, valószínűleg olvasta fordításban a *Szózatot* és a *Főti dalt*, s több ízben is hangsúlyozta, hogy rokonszellemet sejt a magyar költőtársban.²

Maga ez a tény is arra ösztönöz bennünket, hogy megvizsgáljuk, a későbbiekben milyen kép alakult ki Lengyelországban a magyar romantika nagy költőjéről. Vörösmarty lengyel vonatkozásai, úgy életmű, mint irodalmi kapcsolatok tekintetében, nem jelentenek fehér foltot a lengyel–magyar komparatiztika történetében. Számos körültekintő, alapos tanulmány született ezen a téren.³

Vizsgálatom alapjául kiindulópontként a múlt század óta megjelent, magyar műfordításokat tartalmazó, lengyel irodalmi antológiák szolgáltak. Semmi kétség nem fér az irodalmi antológiák kultúráközvetítő szerepéhez. Az egyes antológiákban megjelent szemelvények szélesebb körű közönséghez jutnak el, mint a szerzői kötet, mely szűkebb érdeklődők körét célozza meg.

*A Lengyelországban megjelent magyar irodalmi művek fordításainak bibliográfiája*⁴ című kötet az egyes szerzői kiadások mellett csak a lengyel folyóiratokban közölt fordításokat jelöli. Kivételt képez az 1971-ben megjelent, Lengyelországról szóló magyar versek antológiája.⁵

¹ KOVÁCS Endre, *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1959, 403.

² KERTBENY Károly, *Irodalmunk túl a határokon*, Szépirodalmi Lapok, 1853, 25. sz., 392.

³ Vö. KOVÁCS Endre 1959, 369–429; CSAPLÁROS István, *Magyar költők bemutatkozása a lengyel irodalomban = A felvilágosodástól a felszabadulásig*, Bp., Magvető, 1977, 90–103; Uő., *A magyar polonofil költészet kezdetei = Magyar–lengyel közelítések: Tanulmányok a KLTE Lengyel Nyelv és Irodalom Tanszéke 1984. XI. 13–14-én rendezett konferenciájának anyagából*, szerk. D. MOLNÁR István, Debrecen–Bp., 1985, 27–45; ennek kibővített lengyel nyelvű változata: Uő., *Polskie walki wolnościowe w węgierskim życiu kulturalnym 1772–1918*, Varsó, 1998; Elżbieta CYGIELSKA, *Vörösmarty-versek lengyel fordításairól*, ITK, 1971, 488–489.

⁴ *Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce, I, 1821–1917, 1961–1972*, összegyűjtötte a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke, Varsó, 1976.

⁵ *Kocham twój kraj: Antologia wierszy węgierskich o Polsce*, vál., szerk. CSAPLÁROS István, Varsó, Wydawnictwo Literackie, 1971.

Amint az a fent említett bibliográfiából is jól kitűnik, az első Vörösmarty-vers, amely lengyel irodalmi lapok hasábjain jelent meg, a *Szózat* volt.⁶ Figyelemre méltó, hogy nem a varsói sajtóban, hanem a Habsburg-fennhatóság alá tartozó lwówi, azaz lembergi irodalmi lapok 1861-es évfolyamában⁷ olvasható Józef Szujski, valamint Teofil Lenartowicz fordításában. Azonkívül, hogy Galícia közel fekszik Magyarországhoz, a vers népszerűségének oka rendkívüli aktualitásában is rejlett, ugyanis 1860/62 között a lengyel nyelv betiltása következtében széleskörű Habsburg-ellenes mozgalom bontakozott ki a térségben. Második magyar himnuszunk így a galíciai autonóm követelések idején lengyel hazafiakat buzdított és szólított a hazához való hűségre. A vers egyébként ugyanebben az időben több lengyel emigrációs lapban is felbukkant.⁸

Ugyanakkor teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy ezek az első lengyel nyelvű Vörösmarty-fordítások. Az 1850-es évek végén a Jan znad Lipy⁹ álnév alatt író, mindmáig ismeretlen lengyel légiós költő tollából is ismert egy *Szózat*-fordítás, amelyet hazafias tárgyú saját verses regényében helyezett el betétként, Petőfi *Nemzeti dal* című versével együtt.

Ezek után már természeteszerű az a tény, hogy a *Szózat* az első Vörösmarty-versünk, amely lengyel antológiában először jelent meg, az 1863-as januári felkelés idején Lipcseben kiadott *Lutnia (Lant)*¹⁰ című „lengyel daloskönyvben”, szintén Józef Szujski fordításában. Ezt az énekeskönyvet, amely többek között hazafias lengyel verseket, népdalokat és mazurokat tartalmazott, a januári felkelés emigránsainak szánták, s nagy népszerűségének köszönhetően két kiadást is megért.

A 19. század végétől megélnékül lengyel–magyar irodalmi, kulturális kapcsolatoknak köszönhetően egyre gyakrabban találkozunk a világirodalmat bemutató lengyel gyűjtemények szemelvényei között a magyar irodalom – főleg 19. századi szerzők – műveivel, így Vörösmarty verseivel is.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, mely időszakokban jelentek meg Vörösmarty-verseket tartalmazó antológiák, valamint az egyes antológiákon belül mely verseken keresztül, milyen hangsúllyal mutatták be a költőt.

1900-ban jelent meg Władysław Bełza összeállításában a *Világirodalmi antológia*.¹¹ Ez a portrékkal is gazdagon díszített kis kötet a 19. századi legismertebb romantikus költők verseit gyűjtötte egybe, mint például Byron, Béranger, Lamartine, Heine, Puskin, Lermontov stb. alkotásait.

A kötet felépítése az egyes nemzeti irodalmak szerint történik, nem mellőzve a kelet-európai irodalmat sem, amely „Szláv költők” és „Magyar költők” cím alatt jelenik meg.

⁶ CSAPLÁROS István, A „*Szózat*” jelenléte az 1860/62. évi galíciai hazafias mozgalmakban = CSAPLÁROS 1977, 108–118; vö. Elżbieta CYGIELSKA-GUTTMAN, *Lenartowicz a Węgry*, Krakko, 1972.

⁷ Dziennik Literacki (Lvov), 1861, 12. sz., 91; Czytelnia dla młodzieży (Lvov), 1861, 35. sz., 275.

⁸ CSAPLÁROS 1977, 103–107.

⁹ KOVÁCS István, *Polacy w węgierskiej Wiośnie Ludów 1848–1849*, Varsó, Oficyna Wydawnicza RYTM, 1999, 378–379. (Erre az adatra Jerzy Snopak hívta fel a figyelmemet.)

¹⁰ CSAPLÁROS 1977, 122.

¹¹ *Antologia obca: Wybór najcenniejszych utworów poetów cudzoziemskich*, összeáll. Władysław BELZA, Lvov, 1900.

A magyar irodalmat Petőfi Sándor (6 vers), és Garay János (1 vers) mellett Vörösmarty Mihály képviseli a *Wygnańiec (A hontalan)*¹² című verssel Seweryna Duchńska fordításában.

A kötet a szerzőkre nem tér ki külön, csupán születési és halálozási dátumot jelöl. Feltűnő, hogy éppen Vörösmarty esetében hiányzik a születési dátum, csupán az elhalálozás évét tünteti fel.

Nem kerülheti el figyelmünket maga a versfordítás sem, mely első pillantásra alig emlékeztet az ismert Vörösmarty-versre. Semmiféle utalás sem történik az eredeti versre, nem adja meg a magyar címet, nincs jelölve megjelenési dátum sem. Csupán figyelmes olvasás után következtethetünk arra, hogy ez a lengyel vers Vörösmarty egyik leghíresebb lengyel témájú költeményének, *A hontalan* című versnek a fordítása, melyet az elbukott novemberi felkelés után Magyarországra menekült lengyel felkelőkkel való személyes ismeretség hatására írt 1835-ben.¹³

A fordítás mindössze 4 háromsoros versszakból áll, szemben az eredeti vers 8 hatosoros versszakával. Vörösmarty költeménye formájában és tartalmában is követi Kölcsey Ferenc *Zrínyi dala*, illetve *Zrínyi második éneke* című verseit. Hasonlóan ez a vers is dialógusra épül, mely dialógus a Költő és a Hontalan (a feltételezett bujdosó lengyel hazafi) között hangzik el. A Hontalan hazája pusztulása fölötti fájalmát szólaltatja meg a vers, bár halvány motívumként megjelenik a dicső múlt is, de alaphangjában a vers mélyen pesszimista. A nemzethalál képével nem mint vízióval, hanem mint reális ténnyel zárul a vers.

A lengyel fordítás formáját tekintve megtartja az eredeti szótagszámot (886886) és rímképletet (aabccb), mindössze a jambikus lejtést változtatja trochaikus lejtéssé, mely nyelvi adottságokból kifolyólag közelebb áll a lengyel nyelvhez.

Tartalmilag azonban a fordítás az eredeti vers első két versszakának felel meg. Kevésbé következetesen jelen van a kérdés–felelet-forma is: az 1–2. versszak mint kérdés, a 3–4. versszak mint válasz. Az egész vers a fájdalom, a szenvedés allegóriájaként fogható fel, ahol a belső fájdalom, a „szív fájdalma” elnyomja az otthontalanságból fakadó külső, fizikai szenvedést. A műfordító hasonló költői képekkel él, mint Vörösmarty, azaz a kietlen, zord táj és a vihar képeivel:

Járatlan útakon ki jársz,
S keblet viharra, vészre társz,
Örömtől idegen,
Ki vagy te bánat embere,
Mi sorsnak üldöz fegyvere,
Hogy bolygysz vad bérceken?

O! Wygnańcze, jakaż siła
Twoje kroki zapędziła,
W te bezludne strony?

Grom uderza, wiatr dmie w oczy,
Potok z szumem fale toczy –
Tam, w kraj spustoszony.

¹² *Uo.*, 244.

¹³ KOVÁCS Endre 1959, 398. Vö. CSAPLÁROS 1998, 102.

„Hagyj bolyganom vad bérceken,
Hagyd dűlni a vést keblemen:
Én bujdosó vagyok;
Kietlenb itt e pusztá szív,
Zajosb a vész, mely benne vív:
Fájdalmim oly nagyok.”

Grom z zamiecią mię nie znuży,
Jam w nich zrodzon, jam syn burzy,
Mnie zapasów trzeba!

Boleść szarpie moje łono,
Siłą srożej rozwścieklona,
Niż uragan z nieba.

Seweryna Duchńska tolmácsolásában Vörösmarty versének első két versszaka így hangzik szabad fordításban:

1. versszak: ó, bujdosó, milyen erő űzte lépteid e kietlen tájra?

2. versszak: a vihar apokaliptikus képei jelennek meg – villám, szélvész, árvíz sújtotta „letarolt ország”.

3. versszak: villám, szélvész engem nem tántorít, nem riaszt, belőlük születtem, a vihar fia vagyok, általuk edződöm.

4. versszak: fájdalom tépázza keblem, kegyetlenebb, dühödtebb erővel, mint az égi vihar.

A fordítás 2. versszakában a vihar apokaliptikus képeit egy Lengyelországra mint „letarolt országra” („tam, w kraj spustoszon”) való utalás követi, mely utalás akár a századforduló jelenére is vonatkozhat, hiszen a fordítás idején még nem beszélhetünk szabad Lengyelországról. Valószínűleg ez lehet az oka, hogy a fordítónő inkább az átköltés mellett döntött,¹⁴ elkerülve ezáltal a vers pesszimista végkicsengését.

1921-ben jelent meg *A világirodalom Panteonja*¹⁵ című antológia Antoni Lange és Alfred Tom összeállításában, melynek népszerűségéről tanúskodik az is, hogy a Lengyel Tankönyvkiadó jelentette meg. A szerzők megfogalmazott szándékuk szerint a legtágabb értelemben vett világirodalom „génuszait” szeretnék közel vinni a lengyel ifjúsághoz, azok legreprezentatívabb művein keresztül. A nagyra törő vállalkozás méreteit érzékelteti az a tény is, hogy az anyagot 80 füzetre tervezték. Az ún. európai irodalmat számozás szerint kronológiai sorrendben vették fel, majd olyan nemzetek, mint például a finnek, az észtek, a magyarok, a törökök és a kaukázusi népek valamint a „primitív népek költészetét” (*Poezja ludów dzikich*) külön számozott kötetekben.

Számunkra, magyarok számára megtisztelő az a tény, hogy a 77. számú magyar füzet az elsők között készült el az olasz irodalom öt füzete után. Ez a kivételes gyorsaság talán annak is köszönhető, hogy a szerkesztőpáros egyike, Antoni Lange (1861–1929) jól

¹⁴ Az a tény, hogy Seweryna Duchńska költőnő, korának ismert publicistája nem beszélt a magyar nyelvet, tehát nyersfordítás alapján fordított a magyar irodalomból (többek közt Petőfit is), elhanyagolható tényezőnek tűnik.

¹⁵ *Panteon Literatury Wszecławiatowej: Węry (77)*, összeáll. Antoni LANGE, Alfred TOM, Varsó, 1921.

ismert a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok berkeiben.¹⁶ A lengyel költő, prózaíró nevéhez számos műfordítás, recenzió, magyar kultúrával kapcsolatos értekezés fűződik.

1899-ben két kötetben megjelent saját versfordításainak válogatása,¹⁷ melynek második kötetében 19. századi magyar költők verseinek fordításai is megtalálhatók (Petőfi, Kisfaludy Károly, Berzsenyi, Garay János, Vachott Sándor, Arany János), Vörösmarty azonban nem szerepel köztük. Ezt a mulasztást azonban húsz év múlva törleszti nagy költőnkkel szemben, a *Panteon*ban ugyanis 7 Vörösmarty-vers fordítása is szerepel,¹⁸ melyből háromnak ő maga volt a fordítója. (Petőfi 30 verssel, Arany 8 verssel van jelen.) Az itt szereplő Vörösmarty-versek a következők:

Zalán futása (Odwrót Zalana) (az első 32 sor): A. Lange;

A hontalan (Wygnaniec): M. D.;

Szózat (Wezwanie): Władysław Nawrocki;

A vén cigány (Stary cygan): Władysław Nawrocki;

Főti dal (Pieśń przy winie): Władysław Nawrocki;

Az élő szobor (Żywy posąg) (wiersz ofiarowany Polsce): Antoni Lange;

Csongor és Tünde (Csongor i Tünde) (részlet az V. felvonásból): Antoni Lange (a fordított szövegrészt rövid tartalmi ismertetés előzi meg).

A titokzatos M. D.-vel jelölt műfordító kilétére vonatkozóan semmiféle adatot sem közöl az antológia, csakúgy, ahogy az ezt követő gyűjtemény sem, amelyben szintén előfordul ugyanez a versfordítás.

A *Panteont* a magyar irodalom első antológiájaként tartjuk számon Lengyelországban. A kezdetektől a századfordulőig követi nyomon a magyar irodalmat. Szemléletében erősen tükröződik a Beöthy Zsolt-féle irodalomtörténeti felfogás. Népszerűségének köszönhetően 1943-ban a budapesti Lengyel Intézet újra kiadta.

1932-ben adták ki az Evert-Michalski-féle *Nagy Világirodalmat*.¹⁹ A közismert kézikönyv mintegy húsz oldalon röviden összefoglalja a magyar irodalom legfontosabb korszakait, azon belül az egyes szerzőket. Különösen nagyra értékeli Vörösmarty költészetét, akit Petőfi mellett a magyar irodalom legkiemelkedőbb alkotójaként említ. A magyar irodalom megújítóját látja benne, azáltal, hogy szakított a klasszicista, az ún. „deákos” irányzattal, s költészetében a nemzeti szellemiség kifejezésére törekedett. Egyben a magyar nyelv legnagyobb mestereként tartja számon. Életművében különösen az epikus költészet jelentőségét hangsúlyozza, s leginkább ezeket a műveket is tárgyalja (*Zalán futása, Két szomszédvár, Cserhalom, Eger, Szép Ilonka*). A lírai versek közül csak a *Szózatot* említi.

¹⁶ Teresa SAMOCIUK, *Antoni Lange – propagator literatury węgierskiej w Polsce = Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich i kulturalnych*, Varsó, 1969, 434–447.

¹⁷ Antoni LANGE, *Przekłady z poetów obcych*, 2. t. 2. cz., *Poeci węgierscy*, Varsó, 1899, 71–89. (A kötet végén az egyes szerzőkre vonatkozóan rövid jegyzetek találhatóak.)

¹⁸ *Panteon*, 1921, 43–48.

¹⁹ *Wielka Literatura Powszechna*, 3. t., szerk. Stanisław LAM, Trzaska EVERT-MICHALSKI, Varsó, 1932; 2. változatlan kiadás: Kraków, 1995. 7. kötet: *Węgry*, 785–811.

Az antológiai részben²⁰ összesen három Vörösmarty-versfordítás szerepel:
Zalán futása (Ucieczka Zalana): Antoni Lange;
A hontalan (Wygnaniec): M. D.;
Szózat (Wezwanie): Władysław Nawrocki.

Szembetűnő, hogy a *Zalán futása* című hősi eposzunk első 32 sora szintén Antoni Lange fordításában olvasható, viszont megváltozott a mű lengyel címe: az 1921-es kiadásban szereplő „odwrót” (visszavonulás, meghátrálás, visszahúzóadás) helyett itt az „ucieczka” (szökés, menekülés) szerepel, mely találébb kifejezés, ha a műfordító a honfoglaló magyarok győzelmét szeretné hangsúlyozni Zalán fejedelem felett.

1953-ban jelent meg Camilla Mondral és Juliusz Gomulicki szerkesztésében a *Szabadság* című gyűjtemény, *A magyar forradalmi költészet és próza antológiája* alcímmel.²¹ Ez a jellegzetesen az ötvenes évek szellemisége jegyében készült antológia ma már jórészt elavult műveket és másodrangú szerzőket tartalmaz. Kötetnyitó verse azonban Władysław Nawrocki fordításában a *Szózat*,²² amely az egyetlen Vörösmarty-vers ebben a kötetben.

Ha ezt a fordítást összevetjük az előző két antológia szintén Nawrocki tollából származó *Szózat*-fordításával, azt tapasztaljuk, hogy az 1953-as változat az előző két antológia *Szózat*-fordításának átdolgozott, tökéletesített változata. A műfordító kétségtelenül előnyösen megváltoztatott néhány kifejezést, illetve tömörebb szerkezetekkel fejezett ki egyes sorokat. Néhány apró eltérés tapasztalható a 3., a 4., a 10. versszakban, ahol az utóbbiban például a „katusza” (1. kínzás, kínvallatás; 2. kinszenvedés) régies kifejezést „męczarnia” (vértanúság, kinszenvedés, gyötrelem) kifejezésre változtatta.

A legindokoltabb változtatásra a 8. versszakban került sor, ahol a „Szabadság! Itten hordozák / Véres zászlóidat...” sort a következőképpen adja vissza lengyelül:

1921/1932: „Wolności! Świąty sztandar twój / ta dłoń dźwignęła męska...” (Szabadság! Ez a hősi kéz hordozá zászlóidat...)

1953: „Wolności! Świąty sztandar twój / tu dłoń dźwignęła męska...” (Szabadság! Itten hordozá hősi kéz zászlóidat...) (Kiemelés: G. Cs.)

A kijelölő jelzőt helyhatározóval cseréli tehát fel, ami igencsak indokolt, mivel az eredeti szövegben az „itten” hangsúlyozott helyzetben van.

Ezek alapján leszögezhetjük, hogy az 1953-as antológia az előbbiekhöz képest tökéletesebb, csiszoltabb *Szózat*-fordítást tartalmaz.

A Nawrocki-féle *Szózat*-fordításnak (mindhárom kiadást tekintve) még egy igen érdekes aspektusa van. A műfordító felcserélte az egyes versszakokat, így megváltoztatta a vers logikáját. Mint az ismeretes, Vörösmartynál az első két és az utolsó két versszak mint keret fogja közre a középső tíz versszakot, azaz a dicső múltat, a kétes jelent, illetve a jövőkép alternatíváit (optimista jövő, illetve grandiózus látomásként a nemzethalál

²⁰ *Wielka Literatura..., Antologia*, 6. t. 2. cz., 599–601.

²¹ *Wolność: Antologia walczącej poezji i prozy węgierskiej*, szerk. Camilla MONDRAL, Juliusz GOMULICKI, Varsó, 1953.

²² *Uo.*, 10.

víziója) kifejező versszakokat. A lengyel műfordító változatlanul hagyta a verskeretet (az 1–2., 13–14. versszakokat), valamint a dicső múltat idéző (3–4.) versszakokat.

A felcserélt versszakok sorrendje a következő az eredeti versszak-számozással fel-tüntetve:

9. versszak – „Az nem lehet, hogy ész, erő, / És oly szent akarat...”

10. versszak – „Még jöni kell, még jöni fog egy jobb kor...”

Ezek a remény versszakai, melyek azt hangsúlyozzák, hogy az eddig kiontott véráldo-zat nem volt hiába. Ezt követi a jövőendő sötét alternatívája – a nemzethalál képe:

11. versszak – „Vagy jöni fog ha jöni kell, / A nagyszerű halál...”

Az 5. versszak – „Szabadság! Itten hordozák / Véres zászlóidat...” – a vers központ-jába, kulcspozícióba kerül, ezáltal a nemzethalál nem egy bűnös nép, „átoksúly” alatt szenvedő nép pusztulásaként értelmezhető, hanem megdicsőülésként, s így a szabadsá-gért való önfeláldozás jelképe lesz.

Ezután a vers legderülátóbb gondolatait kifejező versszakok következnek:

6. versszak – „Megfogyva bár, de törve nem / Él nemzet e hazán...”

7. versszak – „S népek hazája, nagy világ! / Hozzád bátran kiált...”, melyben a világ népeihez fordul segítségért a költő, az eddig átélt szenvedések jogán.

8. versszak – „Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába onta vért...” soraival teljesen ki-zárja annak lehetőségét, hogy a századok szenvedései ne hoznák meg a maguk gyümöl-csét – „egy jobb kort”.

A versszak-cseréknek köszönhetően megváltozik a vers hangulata, eddig a részig a költemény teljesen optimista felhangot kap. Majd ezt követően az eredetivel azonos helyen megjelenik a 12. versszak – „S a sírt, hol nemzet sülyyed el, / Népek veszik kö-rül...” –, maga a nemzethalál látomása. Ezzel azonban kissé megbomlik a verslogika, amely szándéka szerint a vers komor hangulatát tompította volna. De ennek ellenére is kevésbé fenyegetően hangzik az utolsó két versszak felszólítása, s az egész vers derülá-tóbb hangulatot áraszt.

1959-ből származik Jan Śpiewak *Lengyelország a világ költészetében*²³ című gyűjte-ménye, mely a 16. századtól követi nyomon a magyar irodalom lengyel tárgyú műveit, Balassi Bálinttól Gömöri György verséig. Ebben a kötetben két közismert lengyel vonat-kozású Vörösmarty-vers²⁴ fordítása található:

Az emberek (Ludzie): Stanisław Jerzy Lec;

Az élő szobor (Żywy posąg): Antoni Lange.

Az ezt követő években, évtizedekben a lengyel–magyar összehasonlító irodalmi kuta-tások fellendülésének köszönhetően egyre több magyar irodalmi antológia születik, mely irodalmunk egészéről korszerűbb, árnyaltabb képet nyújt az eddigiéknél, s a modern

²³ *Polska w poezji narodów świata: Antologia wierszy o Polsce*, vál., szerk. Jan ŚPIEWAK, Varsó, 1959.

²⁴ *Uo.*, 252–256.

fordításelmélet elvárásainak megfelelően mind tartalmilag, mind formailag hívebben tolmácsolja a magyar szerzők gondolatait a lengyel olvasóközönség számára.

Az első ilyen fontos kezdeményezésnek számít az 1971-ben megjelent *Lengyelországról szóló magyar versek antológiája*,²⁵ mely a Śpiewak-féle antológiához képest a felvett művek tekintetében sokkal nagyobb teljességre törekszik. Ez a kötet Vörösmarty valamennyi ismert lengyelbarát költeményét tartalmazza.²⁶

A hontalan (Tulacz): Aleksander Rymkiewicz;

Az élő szobor (Żywy posąg): Adam Kozłowski;

Az elveszett ország (Zgubiony kraj): Adam Kozłowski;

Az emberek (Ludzie): Stanisław Jerzy Lec.

A kötetben azonban nem szerepel két vers, amely Csapláros István véleménye szerint szintén Vörösmarty lengyel vonatkozású versei közé sorolható: *A hős sírja* (1833), valamint az *Egy kibujdosott végóhajtása* (1833) című epigramma.²⁷ A megjelenés évét tekintve ez a költő két legkorábbi lengyelbarát verseként tartható számon, melyek motívumaikban már magukban hordozzák a 30-as évek közepén írt nagy verseket (*Az élő szobor*, *Szózat*), tulajdonképpen ezek előfutárainak tekinthetők.

Igazi áttörést a magyar irodalom Lengyelország felé való közvetítésében az 1975-ben kiadott *A magyar költészet antológiája*²⁸ jelentette, mely részletes életmű-ismertetés mellett jelöli a legfontosabb bibliográfiai adatokat, s a lefordított művekhez gazdag jegyzetanyag kapcsolódik.

Az itt megjelent Vörösmarty-versek alapján határozottan állíthatjuk, hogy ebben az antológiában a magyar olvasó számára is ismerős nagy romantikus költő szólal meg lengyelül. Az ez ideig szinte állandóan ismétlődő, főleg lengyelbarát verseken kívül valamennyi fontos bölcséleti költemény, valamint a két legismertebb szerelmes vers is megtalálható, a legkiválóbb műfordítók tolmácsolásában. Összesen kilenc versfordítást tartalmaz:²⁹

Szózat (Wezwanie): Tadeusz Nowak;

A Guttenberg-albumba (Gutenbergowi do albumu): Aleksander Rymkiewicz;

Liszt Ferenchez (Do Ferencza Liszta): Tadeusz Nowak;

Ábránd (Marzenie): Wiktor Woroszyński;

A merengőhöz (Do rozmarzonej): A. Rymkiewicz;

Gondolatok a könyvtárban (Rozmyślenia w bibliotece): Zbigniew Jankowski;

Az emberek (Ludzie): Stanisław Jerzy Lec;

Előszó (Wprowadzenie): Józef Waczków;

A vén cigány (Stary cygan): Tadeusz Nowak.

²⁵ *Kocham twój kraj: Antologia wierszy węgierskich o Polsce, i. m.*

²⁶ *Uo.*, 79–87.

²⁷ CSAPLÁROS 1998, 51–53.

²⁸ *Antologia poezji węgierskiej, vál., szerk. CSAPLÁROS I., KERÉNYI G., A. SIEROSZEWSKI, Varsó, 1975.*

²⁹ *Uo.*, 143–161.

A legtöbb Vörösmarty-költemény egy külsejében szerény kis kötetben található, mely egy lódzi középiskolai matematika- és latintanár legsikerültebb magyar versfordításait tartalmazza. Hosszú idő után, posztumusz kötetként 1985-ben jelent meg Adam Kozłowski *Válogatás a magyar költészetből*³⁰ című műve. Adam Kozłowski (1879–1963) egész életén át lelkes hungarofilként, magyar irodalombarátként közvetített a két kultúra között.³¹

A gyűjteményes kötet főleg 19. és 20. századi magyar szerzőktől közöl verseket. Vörösmarty 12 versfordítással az antológia egyik kulcsszerzője Petőfi mellett (56 vers), öt követi Tompa Mihály (8 vers), majd Arany János (5 ballada). A kötet az alábbi Vörösmarty-versfordításokat tartalmazza:³²

Mit forralt... (To co ukuła);
Kisgyermek halálára (Na śmierć dziecka);
A bűvár Kund (Nurek Kund);
Szép Ilonka (Piękna Ilonka);
A hontalan (Wynaniec);
Szózat (Wezwanie);
Az élő szobor (Żywy posąg);
Keserű pohár (Gorzki puchar);
Honszeretet (Miłość ojczyzny);
A merengőhöz (Do marzycielki);
Emlékkönyvbé (Do pamiątnika).

A versek listája arra utal, hogy a műfordító az összetett életmű számos korszakát megpróbálta érzékeltetni. Az előbbi versválogatásokhoz képest leginkább az elbeszélő költemények jelenlétét emelném ki, nem beszélve az olyan szerencsés választásokról, mint *A bűvár Kund* vagy a *Szép Ilonka* című kis remekmű, melyet bátran tekinthetünk a magyar romantikus költészet egyik legnagyobb teljesítményének.

Bár a fordító a legjobb szándéka szerint igyekszik hűen tolmácsolni a verseket, úgy tartalmi, mint formai szempontból, ennek a helyenkénti görcsös ragaszkodásnak azonban gyakran a művészi hatás látja kárát – elmosódó metaforák vagy éppen sántító ritmus formájában.

Példaként hasonlítsuk össze *A merengőhöz* című vers jellegzetes sorait Kozłowski és Aleksander Rymkiewicz³³ fordításában.

A verset, mely a *Laurának* alcímet viseli, a 42 éves költő menyasszonyának szánta nászajándékkul, melyben a romantika nagy költője, a tapasztalt férfi óvja, félti a 18 éves lányt az álmodozástól, a szenvedélytől, a meddő ábrándok kergetésétől. A vers azonban metaforákkal, költői képekkel sűrűn szőtt bámulatos nyelvezetével messze túlmutat a

³⁰ Adam KOZŁOWSKI, *Wybór poezji węgierskiej*, Piotrków Trybunalski, 1985.

³¹ Az 1920-as évektől fordít magyar irodalmat, főleg 19. századi szerzőket, Adyt, Kosztolányit, Molnár Ferencet stb. 1930-tól a budapesti Petőfi Társaság külföldi tagja, 1948–1955 között a Magyar Kulturális Intézet vezetője Varsóban, később tanácsadója.

³² KOZŁOWSKI 1985, 14–29.

³³ *Antologia poezji węgierskiej*, 1975, 151.

moralizáló attitűdön. Erkölcsi igazságokat bújtat költői képekbe, s ily módon kép és gondolat egybeesik. A szavak fogalmi jelentése szinte eltűnik, felszívódik a vers zeneiségében.

Ezt a zeneiséget főleg az ötös/ötödféles jambusok lüktetése és a keresztrimek váltakozása árasztja.

- 11 Hová merült el szép szemed világa?
- 10 Mi az, mit kétes távolban keres?
- 11 Talán a múlt idők setét virága,
- 10 Min a csalódás könnye rengedez?

- 12 W czym się pograżyła jasność twoich oczu?
- 12 *Czy szukając czegoś w niepewnej oddali?* (valamit keresve a kétes távolban?)
- 12 *Może jest to ciemny kwiat ubiegłych czasów,* (szó szerinti fordítás)
- 12 Na którym łza błyszczący zawodu i żalu?

(Kozłowski)

Kozłowski egyes esetekben indokolatlanul eltér az eredeti szövegtől (idézett 2. sor), más esetben szó szerint próbálja visszaadni a költői képeket. Megnyújtja a sorokat, következetlen a keresztrím is.

- 11 Gdzie się pograżył blask twych pięknych oczu
- 10 *I czego szuka w oddali znowu?* (Mi az, mit folyton a távolban keres?)
- 11 *Czy na dni zmierzchłych ciemnym kwiecie spoczął,*
- 10 Na którym błyszczący łza rozczarowań.

(Rymkiewicz)

Rymkiewicz fordításában a versritmus közelít az eredeti vers jambikus soraihoz, legtöbbször ugyanis megegyezik a szótagszám. A vers egészében a műfordító, hűen az eredetihez, keresztrimmel él, s a költői képeket is sokkal érzékletesebben adja vissza, mint Kozłowski, például a választott idézet 3. sorában: *vajon a letűnt napok sötét virágán nyugodott.* (Kiemelések: G. Cs.)

A Kozłowski-kötet Vörösmarty-verseit vizsgálva egy érdekes jelenségre figyeltünk fel: A *hontalan (Wynaniec)* című versfordítás szövege szó szerint megegyezik az 1921-ben valamint az 1932-ben kiadott antológiákban szereplő, bizonyos M. D.-ként jelölt műfordító tollából származó szöveggel. Mint azt már említettük, a két antológiában semmiféle utalás sem található a titokzatos műfordító kilétére vonatkozóan. Miután az ismert lengyelországi magyar műfordítók között nem létezik olyan személy, akinek a nevének M. D. kezdőbetűi lennének, két dologra következtethetünk: 1. ez a névrövidítés valószínűleg álnévként értelmezhető, mely álnév mögött Adam Kozłowski sejthető; 2. Kozłowski változtatás nélkül átvett egy versfordítást.

Eltekintve az utóbbi szemponttól, vizsgáljuk meg az első feltételezésünk valószínűségét. A posztumusz kötet előszavában Csapláros István megemlíti, hogy Kozłowski a magyar irodalom fiatal műfordítójaként éppen a 20-as évek elején debütált, egy időben a *Panteon* megjelenésével, s leginkább 19. századi klasszikusokat fordított. Elképzelhető, hogy a kezdő, inkább műkedvelőként fordítgató vidéki matematikatanár magabiztosság hiányában álnév mögé rejtőzött, s a vers saját neve alatt csupán halála után jelent meg.

Ha összehasonlítjuk az 1921-es és 1932-es versfordítást, azt tapasztaljuk, hogy az 1921-es *Panteon*ban megjelenő változat, ellentétben az 1932-es változattal, nem tagolja versszakokra a verset (más verseket sem) – feltehetően helyhiány miatt. A Kozłowski-kötetben *A hontalan* című vers első fele, azaz négy versszak jól láthatóan elkülönül egymástól, míg a vers másik fele versszakokra való tagolás nélkül szerepel.

A versfordításról megállapíthatjuk, hogy formai szempontból kissé eltér az eredeti vers jambikus lejtésű soraitól, melyek strófa képlete: 886886 / aabccb, ugyanez a lengyel változatban: 996996 – kevésbé feszes a ritmus.

Nem kerülheti el figyelmünket a vers befejezése sem. Az utolsó versszak első fele az eredeti parafrázisaként értelmezhető, az utolsó három sorában azonban benne cseng a lengyel nemzetnek a Mickiewicz által megfogalmazott, ún. messianisztikus küldetésű data – „Cierpię za miliony”³⁴ („Milliókért szenvedek!):

Engem millióknak veszte nyom,
Egy nép halálát hordozom
Keblemben ostorúl.

Końca boleści nie dożyję,
Ja grób narodu w sercu kryję,
Za milion cierpię – sam!

(Kiemelés: G. Cs.)

A lengyel szöveg a következőképpen hangzik magyarul: A szenvedés végét nem érem meg, / Szívemben a nemzet sírját rejtem, / *Milliókért szenvedek – egymagam!*

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az itt felsorolt nyolc antológia összesen 24 Vörösmarty-versfordítást tartalmaz. A legnépszerűbb versek megjelenési gyakoriság szerint az alábbiak:

- Szózat* – 5 antológia (1921, 1932, 1953, 1975, 1976);
- A hontalan* – 4 antológia (1900, 1921, 1932, 1985);
- Az élő szobor* – 4 antológia (1921, 1959, 1971, 1985);
- Az emberek* – 3 antológia (1959, 1971, 1975);
- Zalán futása* – 2 antológia (1921, 1932);
- A merengőhöz* – 2 antológia (1975, 1985);
- A vén cigány* – 2 antológia (1921, 1975).

³⁴ Vö. Adam MICKIEWICZ, *Dziady*, cz. III = *Dziela*, 3. t., szerk. S. PIGOŃ, Varsó, 1955.

A leggyakrabban fordított Vörösmarty-költemények pedig:
Szózat – 3 (Nawrocki, Kozłowski, Tadeusz Nowak);
A hontalan – 2 (Duchińska, Kozłowski);
A merengőhöz – 2 (Kozłowski, Rymkiewicz);
A vén cigány – 2 (Nawrocki, Tadeusz Nowak).

Végigtekintve az egyes versek különböző lengyel nyelvű fordításain, kijelenthetjük, hogy felfedezhető egyfajta fordítási tendencia, miszerint a legkorábbi antológiák versei sok esetben átköltésként értékelhetők, többnyire Vörösmarty versvilágát próbálják időmítani a lengyel olvasó történelmi, esztétikai felfogásához. Ez a tendencia a későbbiekben fokozatosan eltűnik. Ugyanakkor azt sem állíthatjuk egyértelműen, hogy a korai antológiák versfordításai ma már egyáltalán nem állják meg a helyüket. Kitűnő például szolgálhat a *Zalán futása* című eposzunk Antoni Lange átültetésében.³⁵ Vörösmarty csodálatosan zengő szabályos hexameterreit az antik formától kissé eltérő, ún. „lengyel hexameteres” verseléssel adja vissza. Ezt a verselést Mickiewicz vezette be a lengyel irodalomba, ritmusában ugyan némileg eltér az antik formától, 14–16 szótagos, hosszabb sorokat tartalmaz. Véleményem szerint találó megoldás, hogy a nagy romantikus költőtárs költői nyelvezetére utaló formával tolmácsolja Lange a magyar romantika reprezentatív művét.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Lengyelországban kialakult Vörösmarty-képet leginkább a széles magyar olvasóközönség számára jórészt alig ismert lengyel tematikájú versek (*Az élő szobor*, *A hontalan*) határozták meg több, mint fél évszázadon keresztül. Ezek a versek annak ellenére, hogy egyoldalúan mutatták költőnket, kétségtelenül jelentős szerepet játszottak a két nemzet kulturális, politikai közeledésében. A *Szózat*tal együtt a két nemzet sorsközösségét, egymás iránti szolidaritását fejezték ki. Lengyelországban árnyaltabb Vörösmarty-képről azonban csak a 60-as évek után beszélhetünk. De nem tölthet el bennünket a meglegedés érzése mindaddig, amíg nagy költőnkkel szemben adósok vagyunk egy lengyel nyelvű válogatás kötetével, vagy amíg a *Csongor és Tünde* mágikus nyelvezettel íródott, ábrándkergető tündérvilága ismeretlen a lengyel színházrajongók előtt.

³⁵ *Panteon*, 1921, 43. Lásd még *Wielka Literatura...*, 1932, 599.